

РЕЦЕНЗИЯ

от д.ф.н. Николай Георгиев Папучиев, професор в СУ „Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. *Социални, стопански и правни науки*,
професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата*
докторска програма *Етнология*

Автор: *Найден Николаев Йотов*

Тема: *Ритуали на всекидневието*

Научен ръководител: *проф. д.н.к. Мария Антонова Шнитер*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-1399 от 27.06.2023г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Ритуали на всекидневието“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. *Социални, стопански и правни науки*, професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата*, докторска програма *Етнология*. Автор на дисертационния труд е Найден Николаев Йотов – редовен докторант към катедра „Етнология“ с научен ръководител проф. д.н.к. Мария Антонова Шнитер от Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Представеният от Найден Николаев Йотов комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от Катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд с общ обем от 299 страници;
- автореферат – 38 стандартни страници;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;

- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите зачислени до 04.05.2018 г.);
- отчет от проверка на плагиатство, от my.plag.bg генериран на 21.06.2023 г.;
- протокол от ФС на ФИФ при ПУ № 178 от 12.06.2023.

Докторантът е приложил 4 публикации по темата, в автореферата е отбелязан и един превод с отношение към проблематиката в дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Найден Николаев Йотов завършва средно специално образование през 1999 г. в Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“. През 2003 година получава степента „Бакалавър по рекламни комуникации“ в Българо-датския колеж в София, а през 2005 година придобива бакалавърска степен по философия в Нов български университет. През 2007 г. защитава магистърска теза „Лутер и Кант за свободата“ и придобива образователната степен „магистър“ (НБУ). Със заповед на Ректора на ПУ РЗЗ-638 от 09.02.2018 г. е зачислен в редовна докторантура със срок на обучение от 3 години и тема на дисертацията „Ритуали на всекидневието“.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

„Ритуалите на всекидневието“ е изключително актуално изследване, осъществено със съвременна методология. В светлината на съвременните теории, акцентиращи върху мрежовото общество и процесите на глобализацията, съвременните антрополози поставят в режим на постоянни дискусии и ревизия проблемите на колективните идентичности, както и механизмите – в частност ритуалите – чрез които те се превръщат в част от културата на различни по тип общности. Изследването на Найден Николаев Йотов е фокусирано върху конструиращите практики във валдорфското училище „Николай Райнов“ в София и по какъв начин алтернативните образователни практики влияят за формирането на мирогледни концепции в съвременния свят. Освен това – което е изключително важно, работата се фокусира върху ролята на съвременните институции за формирането на цялостното културно многообразие – един проблем, който в последното десетилетие е особено актуален в антропологията днес.

4. Познаване на проблема

Докторантът познава изключително задълбочено проблема, проучван в рамките на изследването. От една страна, той работи като учител в изследваното училище още 2018 г. и по същество е един от социалните актьори, активно участващи в прилагането на анализирания ритуали. Библиографската справка (в която са посочени 273 единици), както и направените

заклучения ясно показват, че докторантът познава изключително задълбочено не само съвременните антропологични и етноложки теории, но и развитието на идеите с оглед на тяхното историческо развитие. За пълнотата на работата допринася и задълбоченото философско образование на докторанта, както и интересите към антропософията, подпомагащи анализа на вътрешно философските мотивации на ритуалите в изследваното училище.

5. Методика на изследването

Методиката на изследването е функция от адекватно изградена теоретична база, в резултат на което при проучването са прилагани методи, предполагащи постигането на проверими резултати и логично аргументирани изводи. Изхожда се от две основополагащи гледни точки – че човекът е активен актьор в социалния и културния свят, първата. Втората е положена върху разбирането, че ритуалният характер на културата е функция от участието на множество фактори, чието засрещане във всекидневието води до постоянни – скрити или явни – изменения. Онова, което се наблюдава като резултати в работата е, че самият изследовател е в ролята на участник, а не е дистанциран наблюдател в общността, която проучва. Използваните подходи са – метод на прякото наблюдение, метод на включеното наблюдение, етнографско интервю, анкета. Независимо от активното участие на докторанта в живота на проучваната общност (в продължение на 5 години, отчетено към датата на завършване на дисертацията), наблюденията запазват своя дистанцирано-аналитичен характер, което се дължи на и на факта, че се използва кроскултурен терминологичен апарат.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Изложението съдържа пет основни глави, солидна приложна част, уводна и заключителни части, както и библиографски списък с 273 посочени източника. В структурно отношение работата изпълнява всички необходими изисквания за изграждането на такъв тип текст, с разгърнат потенциал за задълбочено представяне на резултатите от теоретичните анализи и полевите наблюдения на докторанта.

Уводната ѝ част може да бъде определена като образцова за такъв научни изследвания. Внимателно и с необходимото отношение към детайла е описан целият процес на работата, представени са целите на изследването, методологията и изследователският инструментариум, резюмирани са основните акценти в отделните глави.

Първите две глави са фокусирани върху това какво представлява ритуалът и какви са ритуалите на всекидневието. Задълбочено и с познаване са представени различните концепции за ритуала, изграждащи теоретичното наследство на етнологията. Ритуалът е представен с оглед неговите функции в културните реалности, описано е мястото му като конструиращ елемент

от световъзприятието на едни или други общности, представен е – в перспективата на теорията на Дюркем – изграждащият и поддържащият социалната конструкция негов потенциал. Втората част на първа глава в описателен режим представя отделните концепции за ритуала и предвид факта, че изследването по презумпция съдържа в себе си разбирането за образование, неговото присъствие е мотивирано. Направен е опит да се изяснят разликите между обред и ритуал, което все още е обект на (макар и затихващи) дискусии в съвременните етнографски изследвания. Този опит обаче е наложен от необходимостта в следващите части на работата да се изведат онези акценти, които аргументират теоретично практическото полево проучване.

Анализът в тази част, озаглавена **Ритуал**, е ориентиран и по посока перформативността на ритуалните действия, които са от изключителна важност за изграждането на методологията на изследването предвид конкретната институционализирана среда. В резултат на това в заключителната част се представя едно обобщение, което напълно кореспондира с целите на работата, при това отчитайки контекстуалните връзки на средата, в която функционира изследването училище.

Втора глава на работата **Ритуалите на всекидневието** е с конкретен акцент върху ритуалите на всекидневието, които конкретно рефлектират върху човешката опитност и поведенчески практики. Те са представени като „дифузни форми на социалност“, пряко ориентирани към взаимодействието между хората в плана на конкретната общност. Тук работата допълнително се мотивира методологически и демонстрира своята актуалност посредством фокусиране върху всекидневните форми на общуване и поведенчески регулации. Приносно е позоваването на Гарфинкъл и особено върху феноменологичното разбиране за индивидуалната интеракция в социална среда. Това пряко кореспондира не само с цялостната методология, но и с конкретните методи на теренното изследване.

Трета глава на работата **Организации** отново е с преимуществено теоретична тежест за сметка на конкретните теренни резултати. Тя надгражда част от представените по-горе концепции с приближаваща оптика към проучвания терен. Тук отново става дума за социалните организации и функционирането им в различните културни реалности, отново се фиксира ежедневието с неговата сложна и динамична природа, обръща се внимание на училището и неговата организираща функция. То е представено не само като част от социалната организация, а и като инструмент за формиране на идентичности, при това достатъчно централизиран и контролиран от страна на обществото представено от институциите на държавата.

Трябва да се посочи, че в тази част на работата са приведени множество интересни и приносни теоретични възгледи, които – без да са нови за социологията на труда, организациите и

институциите, имат своя иновативен потенциал за развитието на българската етнология, в която има частични примери за подобни търсения. Все пак, неголемият брой български изследвания, както и специфичния и иновативен терен, напълно мотивират усилията на докторанта да привежда редица научни теории, с които да аргументира концептуалната база на работата си. При това – познавайки изключително добре научните традиции.

Четвърта глава **Произход и същност на валдорфското образование** и пета глава **Аналитични подходи към ритуалите във всекидневието и празниците от годишния календарен цикъл в софийското валдорфско училище „Проф. Николай Райнов“ (СВУ)** са тясно свързани с проучвания терен. Именно те представляват смисловия център и същината на научното изследване, което му придава своеобразие и актуалност. Първата от тях е ориентирана по посока представяне на антропософската концепция за човека и неговото битие, която пряко рефлектира върху организацията на обучението и институционалния ред във валдорфските училища. Направен е кратък исторически обзор с фокус върху културата, представена е обучителната методика на Рудолф Щайнер, представени са ритуалите и церемониите, които целят приобщаване на обучаваните и обучаващите. Последната – шеста част от четвърта глава – е посветена на конкретни наблюдения върху годишния календар на СВУ „Проф. Николай Райнов“ – София. Представени са 6 празника, като описанието им показва ангажираността на наблюдателя и споделянето на ценностния универсум на доктрината, положена в основанията за съществуването на подобен тип образователни институции. Тази част на работата е особено ценна, предвид описанието на етнографските детайли, както и от гледна точка на това, че разкрива философските смисли и семиотичния код на практикуваните ритуали. Важността ѝ се допълва и от фактът, че се обръща специално внимание на институционалната страна на светското образование и начините, по които религиозни ритуали се приспособяват така, че да удовлетворяват нуждите на конкретната образователна система от вътрешна символна организация.

Последната пета глава доразвива наблюденията, направени в предходната, като анализът се допълва и от съпоставки на теоретичните идеи (представени в първа, втора и трета глава) с теренните наблюдения, описани в четвърта. Без да е нарочно конкретизирано са направени важни наблюдения върху неоеволюционистката перспектива, заложена във валдорфските училища по отношение на социалното развитие, от една страна, и търсенето на нови основания на връзките общество – природа. От своя страна, комуникацията *учител – ученик*, както и различните от използваните в масовото средно училище практики за справяне с предизвикателства, също намират място в работата и имат приносен характер. Особен интерес – във връзка с цялата празничност в тази глава на анализа – представлява фактът, че ритуалите, използвани

във валдорфската система на обучение имат универсален характер – уточнено от докторанта при наблюденията му на този тип училища извън страната. Работата коректно, но без да се фиксира върху това, разкрива, че наблюдаваната ритуална система е „освободена“ от определени натовавания, функция от ранномодерния романтично-спекулативен прочит на традиционната култура.

Илюстративният материал е разположен в самостоятелна част. Той допълва и онагледява определени аспекти на проучването, както и аргументира – в случая с приложените анкетни карти – част от направените изводи.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В теоретично отношение приносите на работата се откриват в няколко аспекта, като един от ключовите е свързан с изследването на механизмите на ритуална трансформация на практики, прилагани в училищната среда. Промените, настъпили в символната кодификация на тези ритуали, преминават сложно установените граници между сакрално и всекидневно и разкриват интересни вътрешни взаимоотношения в съвременните културни реалности. Акцентът върху мястото на институциите при активното формиране на културни реалности също има приносен характер.

Може да се твърди, че работата би могла да има реални практико-приложни приноси. Ресурсът, който съдържа в тази връзка, се дължи на факта, че се прави теоретично обглеждане на ритуалната система на всекидневието във валдорфската система на обучение. Пълното описание на отделните практики дава възможност за нейното коректно изучаване и прилагане – частично или в по-широк мащаб – при други обучителни системи, в това число не само в сферата на средното образование. Освен това, работата притежава потенциал и достатъчно аргументиран материал да предизвика дискусии по проблемите на образованието в български училища зад граница. От друга страна, може да се допусне, че самата система на обучение, изследвана от Найденов, също би могла да се включи в режим на авторефлексия, провокирана от резултатите в работата.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите по дисертационния труд са 4 (една от които на английски език), поместени в сборници (3) и 1 в списание, и представят резултатите от отделните етапи на работата. Всички те разкриват достойнствата на научното изследване в процеса на неговото разработване. В тях са поставени определени акценти, без да се повтаря текстът на дисертационното изложение. Справката показва, че всички издания, в които са публикувани статиите, са регистрирани в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно

рецензиране и би трябвало да са преминали независимо анонимно рецензиране. Докторантът е апробирал резултатите от проучването си 5 научни семинара и конференции, участвал е и в 1 изследователски и 1 образователен проект.

9. Лично участие на докторанта

Процедурата за публична защита е разкрита с решение на ФС на ФИФ, отразено в Протокол № 178 от 12.06.2023. Решението въз основа на Правилниците на ПУ „без съгласието на катедрата [по Етнология]“. Мотивацията за подобна формулировка ФС открива в „Протокол № 194 / 29.05.2023 г.“ от заседание на КС по Етнология. Обосновката е: „В дисертацията има наличие на плагиатство, връзката между теоретичната част и терен не е обоснована и текстът все още е недостатъчно завършен за публична защита.“ Подобна формулировка е в пълен разрез с всички фиксирани правни норми, тъй като: 1. Никъде в Протокола на ФС на ФИФ няма следи от реално обсъждане на този въпрос по време на заседанието; и – 2. Това решение има претенцията да прави внушения на Научното жури, което е напълно недопустимо. Трябва да се отбележи също така, че в Протокол №194 от 29.05.2023 г. на КС по Етнология никъде не е изведено и мотивирано наличието на плагиатство в работата.

Независимо от това, като член на НЖ поисках обяснение от Деканското ръководство, което при нужда може да бъде предоставено. Освен Декларацията за авторство, подписана от докторанта, на НЖ беше изпратен и Доклад от система за проверка на плагиатство (my.plag.bg генериран на 21.06.2023 г.). Според него съвпаденията в текста на дисертацията с други текстове е 5%, при това по отношение на напълно формални съвпадения.

Като заключение на казаното и в резултат на прочита ми, направен на изложението на дисертацията, мога да кажа, че представеният за обсъждане текст е авторски и оригинален. Той е разработен самостоятелно и в активна кореспонденция с идеите на научния ръководител – проф. Мария Шнитер. Теренното изследване е изцяло индивидуално и отразява специфики, които са функция от конкретния терен. Цитатите са ясно обособени, библиографските единици са коректно посочени в работата.

10. Автореферат

Авторефератът напълно и коректно отразява съдържанието на дисертационния труд. Той съдържа всички необходими части, предвидени в ЗРАСРБ и съответните правилници на ПУ „Павел Хилендарски“. Общият му обем е в размер на 38 стандартни страници.

11. Критични забележки и препоръки

Като препоръка може да се добави, че представянето на търсенията в областта на българската етнография, би разширило анализа в посока изясняване на семиотиката и знаковия характер на ритуалното. Освен това, допълването на феноменологичния анализ с бихейвиористичното разбиране за мястото на ритуала, както и с наблюденията на Пиер Бурдийо, би придало допълнителна аргументация на методологията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни и научно-приложни, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантът Найден Николаев Йотов **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност етнология като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Найден Николаев Йотов в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма *Етнология*.

04.08. 2023 г.

Рецензент:

(подпис)

Проф. д.н. Николай Папучиев